

Роль елементів інфраструктури речень публіцистичних текстів в адресації мовлення

Однією з суттєвих ознак висловлення є його адресація, тобто спрямованість на певного адресата. Під адресацією, як правило, розуміють прагматичну категорію, інваріантним змістом якої є значення другої особи. На думку М.М.Бахтіна, без зверненості, без адресації немає і не може бути висловлення (1979; 295).

Своєрідність вираження адресації може розглядатися як одна з мовностилістичних характеристик текстів різного функціонального призначення, бо кожен жанр мовлення у кожній сфері мовного спілкування має свою, що визначає його як жанр, типову концепцію адресата (1979; 291).

Спрямованість публіцистичного мовлення на вплив та переконання обумовлює вибір певних мовних засобів, що регулюється різними факторами, серед яких виступає і фактор адресата.

Цей аспект уже розглядався у мовознавстві, зокрема І.А.Вешиковою, котра вказує на окремі суттєві особливості адресата публіцистичного мовлення.

По-перше, публіцистичний стиль орієнтований на сприйняття неспеціаліста; по-друге, він зв'язаний із сферою публічної комунікації, внаслідок чого його адресат являє собою колективну чи масову аудиторію; по-третє, його адресат повинен бути охарактеризований і як безособовий, хоч це може бути зроблено більш диференційовано у залежності від конкретного жанру чи жанрового різновиду (Вешикова 1992; 26).

Оскільки публіцистичне мовлення розраховане на широку аудиторію, то його адресат є, як правило, невизначеним. Хоча, як зазначає Д.Н.Шмельов,

публіцистичне мовлення передбачає залучення в обговорення 2-ї особи, передбачає її реакцію на те, що повідомляється (1977; 64).

У залежності від відношення до структури речення адресатні форми розділяються на синтаксично інтегровані, ті, що входять до структури речення, тобто синтаксично зв'язані і виконують функцію головного чи другорядного члена речення (це займенники 2-ї особи, дієслова наказового способу та ін. форми), і на інтегровані, тобто ті, що входять до інфраструктури речення, яку Д.Х.Баранник визначає як комплекс функціонально спеціалізованих автономних синтаксичних форм, які, включаючись у базову структуру (інтраструктуру) речення й еластично перериваючи його граматичну й інтонаційну лінійність забезпечують потрібні зумовлені комунікативним завдання прирощення інформативного, суб'єктивно-модального, експресивного та іншого характеру (Баранник 1993; 16).

До елементів інфраструктури речення, що беруть участь в адресації мовлення, належать звертання, вставні слова, словосполучення і речення.

З усіх ознак семантичної структури звертання (вокативності, віднесеності до 2-ї особи, спонукальності) у нашій статті розглядатиметься адресація, тобто зверненість до адресата мовлення.

Зауважимо, що адресація може бути як загальною, так і індивідуальною. Під загальною адресацією розуміють віднесеність мовлення широкому колу осіб. Ця зверненість виражається за допомогою звертань-іменників у формі множини, де, як відомо, клична форма збігається з формою називного відмінка. Тут звертання частіше мають забарвлення офіційності, піднесеності, урочистості.

Наприклад: Тож порадуймо Україну нашою збратаною працею, друзі! (г. "Літ. Укр.". 10 січ. 1991. С.1); Та

огляньтеся, дорогі товарищі, навколо себе! Де ви бачите засилля української мови? (Дзюба, 1990).

Крім того, збірними іменниками, наприклад: Славне товариство! Я не хочу ні дорикати нікому, ні критикувати, але, здається, що над залом два дні витає дух матроса Желєзняка, і більшовизм не вмер, він тільки перефарбовується в інші кольори (г. "Літ. Укр." 25 квіт. 1991. С.5).

Особливої вагомості та урочистості надає мовленню ряд послідовно розташованих звертань, що уточнюють, конкретизують основне звертання, посилюють вплив на адресата, наприклад:

Дорогі співвітчизники! Робітники й селяни, діячі науки і культури, партійні й державні діячі, учителі й викладачі, військовослужбовці й працівники правоохоронних органів, лікарі та інженери, віруючі й духовні пастирі, ми звертаємось до вас із закликом виявити розуміння історичної відповідальності й послужити патріотичній справі нашого народу. (Що залишимо у спадок? 1990).

Широко вживаються у публіцистиці звертання із означеннями типу шановний, дорогий, вельмишановний, високошановний, що дає їм змогу виразити різні експресивні оцінки чи ставлення до адресата у відповідній мовній ситуації.

Наприклад, емоційно-нейтральні:

Шановні міністри і депутати! Від уряду залежить дати журналам дотацію (г. "Літ. Укр". 25 квіт. 1991. С.6);

Шановні друзі! Співвідношення політичних сил в українському парламенті нині таке, що визначальні для України рішення приймаються або відхиляються перевагою в кілька голосів до норми (г. "Веч. Київ" II лист. 1995. С.2);

Інтимізовано-урочисті:

Дорогі браття і сестри! Настала вирішальна хвилина для нашого історичного буття (г. "Літ. Укр." 7 берез. 1991. С.1);

Іронічні:

Шановні партійці, не треба брехати, що комуністи відмежувалися від сталінізму (г. "Літ. Укр." 25 квіт. 1991. С.5);

Як вам подобаються такі гримаси "добровільності", шановні противники уявного "насильства"? (Дзюба, 1990).

Але випадками загальної адресації не обмежуються публіцистичне мовлення. У ситуації безпосереднього спілкування використовується індивідуальна адресація. Вона виражається іменниками однини у кличному, рідше у називному відмінку. При цьому активніше стали використовуватися питома українські звертання "пан", "пані", "добродій", "добродійко". Наприклад: Отже, Станіславе Григоровичу, ви очолюєте найбільшу громадсько-господарську організацію в країні (ж. "Вітчизна", № 9-10, 1994. С.92); Пане Президенте! З усіх цих та багатьох інших проблем ми сотні разів зверталися до наших владних структур, але до останніх буквально днів наші воцання тонули, як у ваті (г. "Літ. Укр." 16 лист. 1995. С.2); І до яких висновків Ви, пані Марто, дійшли у своїх дослідженнях? (ж. "Дзвін", № 8, 1991. С.90); Глибоко помиляєтесь, панове, я не звик торгувати принципами навіть тоді, коли це мені вкрай не вигідно (ж. "Дніпро", № 7-9, 1993, С.61).

Серед одиниць інфраструктурного рівня, що беруть участь в адресації мовлення, можна назвати вставні слова, словосполучення і речення, які виражають заклик з боку мовця до слухача з метою встановлення контакту, активізації уваги співбесідника. Наприклад:

І, скажіть на милість, будьте ласкаві, кому в таких умовах і для чого потрібні література, мистецтво, культура, освіта та інші "надбудовні" інституції! (г. "Веч. Київ" II лист. 1995. С.3);

До цього призив, будемо відверті, курс адміністративно-бюрократичної системи, спрямований на

повільне згасання живого пульсу українського слова, української думки (г. "Літ. Укр." 25 квіт. 1991. С.4).

Для безпосереднього адресування до слухача використовуються вставні слова, що виражені дієсловом другої особи однини чи множини теперішнього часу або у формі наказового способу, і вставні конструкції, які включають ці форми дієслів. Наприклад:

Знаєте, дуже спокусливо намагались робити все самому (ж. "Вітчизна", 1995, № 5-6, С. 119):

Тому я, наперед вибачте мені, подумки прикидаю, на яких ділянках міністерства може з'явитися спокуса для людини, котра не має твердих переконань? (ж. "Вітчизна", 1995, № 5-6, С. 117):

Його ж, ви знаєте, за життя називали ледь чи не юродивим... (ж. "Дніпро", 1993, № 7-9, С. 56).

Ще одним граматичним варіантом, активно вживаним у публіцистичних текстах, є вставні слова, виражені дієсловом наказового способу першої особи множини, що містять заклик до співбесідників з метою викликати увагу до чогось. Цей варіант дає можливість мовцеві звертатися до групи осіб, включаючи до неї і себе, тобто він мислить і себе адресатом власних повідомлень. Наприклад:

Погляньмо, наявність яких галузей і виробництв тих часів зробило Київ найбільшим виробничо-ремісничьким центром Європи та одним з найгамірливіших ярмаркових міст світу... (г. "Літ. Укр." 14 берез. 1991. С.3);

Згадаймо, скільки надій покладалося на згаданий Закон "Про мови", прийнятий ще 1989 року. (г. "Укр. слово" 22 серп. 1996. С.16).

Треба зазначити, що речення такого типу часом синтаксично зближуються з безсполучниковими реченнями і в лінгвістичній літературі вставні слова, які стоять у препозиції, трактуються як елементи, що займають проміжне положення між вставними словами і частиною безсполучникового речення.

Висновки:

1. Для публіцистичних текстів найпоширенішим типом зверненості є узагальнена адресація.
2. Найбільш типова форма вираження загальної адресації – іменники у множині, що виступають у ролі звертань, та імперативні форми дієслова, якими виражаються вставні слова.
3. Форми індивідуальної адресації використовуються з метою моделювання ситуації безпосереднього спілкування.

індивідуальна адресація виражається найчастіше іменниками однини кличного (рідше називного) відмінка у звертаннях та дієсловами другої особи у вставних конструкціях.

Література.

Баранник Д.Х. Два рівні граматичної структури речення // Мовознавство. – 1993. – № 6. – С. 16.

Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979.

Вещикова И.А. Публицистический стиль как единица в системе функциональных разновидностей русского языка // Вестник Мос. ун-та, – серия 9, Филология. – № 1. – 1992. – С. 21-30.

Грамматика русского языка. Т.П., ч.П., – М., 1954. С. 162.

Шмелёв Д.Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. – М.: Наука. – 1977.